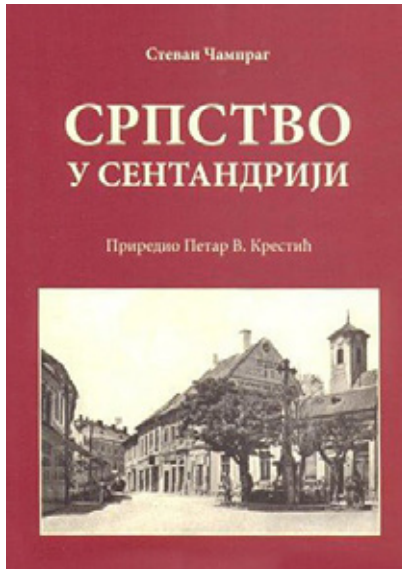

ЖИВОТ И НЕСТАЈАЊЕ СЕНТАНДРЕЈСКИХ СРБА
(Стеван Чампраг, *Српство у Сентандреји последњих 40 година*,
Приредио др Петар В. Крстић. Музеј Војводине – Архив Србије –
Српски институт; Нови Сад – Београд – Будимпешта 2018, 157 стр.)

Прота Стеван Чампраг (1871–1962), конзисторијални бележник и духовни референт Будимске епархије од 1891. до 1939. године, написао је после пензионисања три историографски вредна мемоарска текста, проистекла из богатог искуства стеченог дугогодишњим животом и радом у Сентандреји и другим градовима Угарске. Убрзо по одласку у Нови Сад, а непосредно пред улазак Краљевине Југославије у Други светски рат, марта 1941. године завршио је први од њих – *Српство у Сентандреји последњих 40 година*. Знатно доцније настале су *Успомене* (1955) и *Аутобиографија* (1956). Научној и широј културној јавности, међутим, до сада су биле познате само *Успомене*, које је 2001. објавила Федора Бикар, и – у мањој мери – *Српство у Сентандреји последњих 40 година*, које је иста ауторка користила у својој монографији *Сентандреја у огледалу прошлости* (Нови Сад 2003). Уочивши значај управо овог мемоарског дела, похрањеног у Историјском одсеку Музеја Војводине под инвентарским бројем 2.439, др Петар Крстић, научни саветник у Исто-

ријском институту и врсни познавалац историје Срба у Угарској, приредио га је за објављивање.

Вредност овог историјског извора вишеструка је. На првом месту, прота Стеван Чампраг био је непосредни учесник и сведок многобројних догађаја, важних не само за историју Сентандреје, него и за историју Срба у Угарској уопште, будући да се баш ту, у северној тачки српских сеоба, налазио национални и црквени центар, седиште и пребивалиште српских православних епископа. Дужности које је обављао давале су му притом могућност да има увид у драгоцену документу и буде сарадник двојице епископа – Лукијана Богдановића и Георгија Зубковића. Осим тога, у Сентандреји је живео у деценијама у којима је завршаван процес постепеног, колико планског толико историјски неизбежног тока у коме је она губила српско обележје, постајући мађарски град чији су само споменици културе подсећали на време када су Срби у њој, чак и као национална мањина, успевали да се у управи наметну својим „надмоћним иметком, културом и мудром политиком”. Као образован човек, вичан перу, прота Чампраг је разумевао због чега је потребно да запише оно што је видео, што је знао и што се све већом брзином утапало у прошлост.

„О Сентандреји и о сентандрејским Србима немамо, нажалост”, истакао је, „систематске историје или монографије, већ само појединих краћих инциденталних дописа и описа по летописима Матице српске и другим часописима, у романима плодног романсијера, сентандрејца Јаше Игњатовића, и у штампаном рукопису такође сентандрејца професора историје Паје Софрића, под насловом 'Моменти из прошлости и садашњости Сентандреје', као и дело Тоше Искруљевог: 'Распеће српског народа у Срему 1914. и Мађари са мађарске границе, бајски трокут, Сентандреја'”. Свестан да не може да попуни празнину у прошлости града до краја XIX века, одлучио је да опише „догађаје и промене у животу Срба Сентандрејца за последњих

40 година, да не би и то отишло у заборав и остало незабележено, као много што из историје многих наших градова, а нарочито баш Сентандреје.”

Руковођен тим побудима, оставио је записе и размишљања о конкретним црквеним, друштвеним, културним и политичким догађајима крајем XIX и у првим деценијама XX века, па и о истакнутим појединцима, попут двојице градоначелника: Евгена Думче, који је са својом супругом Петронелом Блажић живео врло скромно и мало трошио да би могао другима учинити што више добра, и Стевана Максимовића, с којим је 1912. године „сахрањена и стара слава овога света сентандрејца”. Писао је о богатим породицама, које су биле толико имућне да су плаћале више пореза него сви остали сентандрејски грађани, њиховим даровима граду, интелигенцији, чиновницима, начину живота, борби за уништење српског утицаја у градској управи, деловању „Привредника”, националној мисији црквено-певачког друштва „Јавор”, црквама, крстовима, гробљима, српској земљорадничкој задрузи, верском животу, црквеној имовини, председницима црквене општине и епископима, које је гледао у улози и свештеника и чувара националних интереса.

Пишући о наведеним и другим темама, с једне стране није могао да сакрије дивљење према Србима у Сентандреји, због свега оног што су учинили за тај град и српство у Угарској, а на другој страни тугу што су неумитно нестајали и они и њихов утицај. Записујући сазнања о раду појединих градских чиновника, на пример, још једном је резигнирано закључио: „После њиховог управљења или смрти никад више неће бити Србин чиновник у сентандрејској управи.” С подједнаком сетом посведочио је да се „не зна тачно, ни поуздано, када су зидани тамошњи наши св. храмови на броју 7, ко их је зидао, шта је била права побуда да се граде толики храмови, удаљени један од другог често на неколико корака”, поготово отуд што у Сентандреји „никад није било више од 2–3.000 стално настањених православ[них] Срба”. Претпостављало се само да су грађени због побожности и „љубави према заједници у старом крају и постојбини”, будући да је свака црква носила име неког града или краја у Србији, али и због богатства, „тежње за сепаратизмом, надметања и суревњивости”. Они који су били вођени таквим мотивима

нису, међутим, „мислили какав терет ће пасти на позиције јако смањено и после филоксере осиромашено потомство око одржавања толиких храмова и какво понижење и стид ће га снаћи када дође у положај, да мора једну или другу цркву продати иноверији, да би се решило одговорности за штете од падања црепа и цигле на мимопролазнике”. Управо из тог разлога, због немања средстава за одржавање, морале су бити продате Хоповачка и Ћипровачка црква, те су православни храмови претварани у туђе богомоље. Од 25 звона са чувених седам цркава остала су само три, а од пет православних гробља – једно. Многи пак „знаменити људи и хероји Јаше Игњатовића почивају у овим гробљима и црквеним портама.” Све заједно, те су чињенице потврђивале да је град који је све што је имао могао да захвали српској мањини већ почетком Првог светског рата престајао да буде оно што је био претходних векова.

Приређујући сећања проте Чампрага за штампу, колега Петар Крстић учинио је велики напор да у обимном научном апарату од чак 254 напомене читаоцима и историчарима олакша њихово даље коришћење. Осим уводне студије у којој је изнео постојећа сазнања о аутору успомена, њиховој садржини и вредности, објаснио је и дао потребне информације о свим помињаним догађајима, појавама, породицама, личностима, установама, институцијама, непознатим и мање познатим изразима. Нужно је истаћи да је у том погледу ово доиста редак случај да се у припрему једног историјског извора уложи толико труда и истовремено покаже изванредно познавање историјских околности и збивања. Поред тога, пажљивим одабиром четрдесетак фотографија истакнутих грађана Сентандреје, историјских личности, цркава, уметничких дела, улица и панораме града, успомене проте Чампрага учињене су животнијим, дајући његовом лепом стилу и ликовни израз. Списак илустрација с прецизним легендама приложен је на крају књиге, а кратак резиме преведен је на мађарски и енглески језик. Уз то, урађен је и именски регистар. Историјска наука је захваљујући свему томе добила на дар богат историјски извор, приређен у складу са захтевима методологије и очекивањима стручне културе.

Проф. др Мира Радојевић
Универзитет у Београду
Филозофски факултет